

2015, Ost-Ausschus der Deutschen Wirtschaft, www.ost-ausschuss.de/node/1007 (16 XI 2016).

18. Gabriel wirbt fuer Aufhebung der Sanktionen gegen Russland, 25 IX 2015, «Sueddeutschezeitung», www.sueddeutsche.de/politik/moskaus-rolle-im-syrien-krieg-gabriel-wirbt-fuer-aufhebung-der-sanktionen-gegen-russland-1.2666045 (17 II 2016); SPD-Politiker wollen Sanktionen gegen Putin beenden, 28 IX 2015, «Die Welt», www.welt.de/politik/deutschland/article146952409/SPD-Politiker-wollen-Sanktionen-gegen-Putin-beenden.html (16 XI 2016).

19. Por. S. Zerko, Niemcy wobec konfliktu w Gruzji (sierpień 2008), «Biuletyn Instytutu Zachodniego» 2008, nr 1.

20. Zob. Wywiad z Prezydentem Federacji Rosyjskiej – Władimirem Putinem, przeprowadzony w dniu 17 XII 2015 r.; wyemitowany w ramach filmu dokumentalnego «Miroporjadok», autor: Władimir Sołowjow, Kanał: Rossija 1, data emisji: 20 XII 2015, www.youtube.com/watch?v=ZNhYzYUo42g (16 XI 2016).

21. Por. C. Major, Ch. Moelling, op. cit. – S.15–20.

22. K. Schuller, Westliche Einflussnahme. Der Albtraum ukrainischer Politiker, «Frankfurter Allgemeine Zeitung», 17 VIII 2015.

23. Kultura Strategiczna to zespół poglądów i opinii dominujących w społeczeństwie, dotyczących roli siły oraz zakresu jej użycia w stosunkach międzynarodowych, sposobu percepcji zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego oraz sposobu ich przeciwdziałania, stanowi podstawowy mechanizm wyjaśnienia zachowań poszczególnych państw w sferze bezpieczeństwa. Mimo różnego rodzaju podejść do istoty Kultury Strategicznej przyjmuje się, iż odzwierciedla ona poglądy wytworzone w oparciu o historycznie ukształtowany system wartości, przekonań, symboli i zwyczajów. Ogólnie rzecz biorąc ma on swoje źródła w uwarunkowaniach fizycznych (środowisko geograficzne, bogactwa naturalne, demografia, poziom rozwoju cywilizacyjnego), politycznych (doświadczenia historyczne, system polityczny, system rządów, przekonanie elit, stan obronności państwa) oraz społeczno-kulturowych (mity i symbole, myśl polityczna, dominująca ideologia); Zob. J. S. Lantis, D. Howlett, Kultura Strategiczna, [w:] J. Baylis, J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen, Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych, Kraków 2009. – S.94.

24. Por. K. Longhurst, Niemiecka kultura strategiczna – geneza i rozwój, [w:] Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech, pod red. K. Malinowskiego, Poznań 2003. – S.193–218.

Lavrinenko V., professor, National Pedagogical Drahomanov University (Ukraine, Kyiv), lvg2008@ukr.net

Drzewicki A., Dr., Institute of International Studies, University of Wrocław (Poland, Wrocław), lvg2008@ukr.net

The war in Ukraine, as the implementation of German policy on conflict prevention

From a German perspective, the process of developing mechanisms for conflict prevention is the strengthening of existing tools of influence on armed conflicts. They allow German security policy to be more flexible. The authors make an attempt to explore the mechanisms that go beyond the existing framework of the implementation of the German Security Policy, due, on the one hand, the classical tools of diplomacy, on the other hand, the fear of the use of military means. As a result of the German policy of preventive diplomacy techniques play a crucial role political, diplomatic, financial, in the countries involved in the conflict (civil mechanisms). This reflects the idea of the «primacy of civil over the military». However, in the Russian-Ukrainian conflict, the German security policy has met with the problem from the point of view of the functioning of international order, it seems insurmountable, namely: aggressive, neo-imperialist policy of Russia. This fact greatly reduces the possibility of effective Berlin to influence the situation in Ukraine. The authors conclude that the Russian-Ukrainian conflict poses new challenges to the German security policy that can lead, on the one hand, to improve the effectiveness of mechanisms for conflict prevention, on the other hand – to the collapse of the existing ideas about the real effectiveness of activities that existed before time.

Keywords: Federal Republic of Germany (FRG), preventive diplomacy, conflict prevention, the Russian-Ukrainian conflict, Ukraine, Russia, the security policy, the German-Russian relations, Norman format for Security and Cooperation in Europe (OSCE).

Lavrinenko V., професор, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова (Україна, Київ), lvg2008@ukr.net

Джевіцькі А., д-р, Інститут міжнародних досліджень Вроцлавського університету (Польща, Вроцлав), lvg2008@ukr.net

Війна в Україні як поле реалізації німецької політики запобігання конфліктам

З точки зору Німеччини, процес розробки механізмів щодо запобігання конфліктам служить зміцненню існуючих інструментів впливу на збройні конфлікти. Вони дозволяють німецькій політиці безпеки бути більш

гнучкішою. Автори статті роблять спробу дослідити механізми, які дають можливість вийти за межі існуючих рамок реалізації німецької політики безпеки, що обумовлені, з одного боку, інструментами класичної дипломатії, а з іншого боку, страхом використання військових засобів. В результаті в німецькій політиці превентивної дипломатії вирішальну роль грають методи політичні, дипломатичні, фінансові в країнах, які втягнуті в конфлікт (цивільні механізми). Це відображає ідею «примату цивільного над військовим». Однак у російсько-українського конфлікту німецька політика безпеки зустрілася з проблемою, яка з точки зору функціонування міжнародного порядку, видається нездоланною, а саме: агресивна, неоімперіалістична політика Росії. Цей факт значно знижує можливість ефективного впливу Берліна на ситуацію в Україні. Автори приходять до висновку, що російсько-український конфлікт ставить нові виклики німецькій політиці безпеки, які можуть призвести, з одного боку, до підвищення ефективності механізмів щодо запобігання конфліктам, з іншого боку – до краху існуючих уявлень про реальну ефективність заходів, які існували до цього часу.

Ключові слова: Федеративна Республіка Німеччина (ФРН), превентивна дипломатія, запобігання конфліктам, російсько-український конфлікт, Україна, Росія, політика безпеки, німецько-російські відносини, Нормандський формат, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

* * *

УДК 32.321.01:009+111.172

Угрин Л. Я.,
кандидат політичних наук, доцент, докторант
кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет
ім. Івана Франка (Україна, Львів), uhryn_l@ukr.net

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСУ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Досліджено історико-філософські передумови формування дискурсу політичної ідентичності у класичний період. На основі аналізу філософських джерел з'ясовано, що наукове осмислення поняття «ідентичність», започатковане в античній філософії, здійснювалося в контексті проблеми тотожності як основної характеристики буття, вияву цілісності і неподільної сутності людини в умовах зовнішніх змін. Дослідження ідентичності у класичній філософії пов'язані також з розвитком понять «індивідуальність», «суб'єкт», «самосвідомість», «самість». Суспільними передумовами субстанціональної інтерпретації ідентичності була її однозначна і жорстка приписаність в соціально-становій структурі; відтак проблема ідентичності для людини мала метафізичний, а не суспільно-політичний характер. З початком процесів модернізації відбувається зміна ідентифікаційних координат з релігійних на соціокультурні і історичні, досліджуються колективні форми ідентичності (народ, нація), хоча домінування субстанціональної інтерпретації індивідуальної тотожності переносилось на її колективні форми.

Ключові слова: ідентичність, тотожність, самість, самосвідомість, субстанціональність, суб'єкт, індивідуальність.

Поняття «ідентичність» стало невід'ємним елементом сучасного політологічного дискурсу. Більшість вчених, навіть попри критичне сприйняття поняття чи концепту ідентичності, наголошують на його поширеності й вагомості для розуміння суспільно-політичних процесів. Р. Брубейкер, критикуючи саме використання поняття, назвав ідентичність «ключовим терміном у загальнозживаній ідіомі сучасної політики» [4, с. 61], без якого, «ключові питання не можуть бути помислені» [21, р. 2].

Інтерес до ідентичності, яка стала важливою «категорією практики і категорією аналізу» [4, с. 68], плюралізму теоретичних підходів, міждисциплінарність поняття зумовили і багатозначність його інтерпретацій, і зживання як поняття, яке «само собою розуміється». Численні визначення (соціальна, культурна, національна, і т.п.) і прикметники (гібридна, множинна, плінна і т.п.), максимальне розширення змісту, яке вкладається в поняття «ідентичність», створюють труднощі в дотриманні рамок предметного поля його аналізу в межах соціальних наук. Ідентичність загалом постає проблематичним і незавершеним концептом, а спроби

«вхопити» зміст поняття ідентичність становлять окрему епістемологічну проблему [6, с. 121]. Незавершеність і відкритість дискурсу ідентичності, потреба концептуалізації ідентичності в межах предметного поля політичної науки, зумовлює необхідність з'ясувати особливості становлення поняття, його історико-філософські витоки. За твердженням Ч. Тейлора, ми не зможемо збагнути складність і багатство модерної (в розумінні сучасної) ідентичності, поки не усвідомимо, як воно «розвинулось з більш ранніх способів бачення людської ідентичності» [18, с. 9].

В контексті дослідження колективних форм ідентичності, підкреслимо думку І. Нойманна, що «майже всі роботи по соціальній теорії про формування колективної ідентичності опираються на антропоморфізацію людських колективів» [13, с. 26]. Причому моделлю виступає європейський індивід, який «народився і ріс одночасно з модерною державою» Рінгмар [21, с. 459]. Вплив європейської спадщини на світовий розвиток зумовлює релевантність «європейської концепції індивіда» для розуміння генези дискурсу ідентичності.

Ця проблематика недостатньо відображена у вітчизняних політологічних дослідженнях, що зумовлено передовсім пізньою (кінець 90–х рр. ХХ ст.) інтеграцією поняття «ідентичність» у пострадянську гуманітарну науку і зосередженості на її філософських та антропологічних аспектах. В цьому контексті важливими є праці В. Абушенко, О. Галазюка, В. Даренської, М. Кармазіної, Н. Кравченко, С. Куцепал, Т. Подольської, В. Попова, О. Попової, М. Сусоева, В. Шереметьєвої та ін., в яких досліджуються історичні та філософські аспекти концептуалізації ідентичності переважно в її індивідуальному, людському вимірі. Отже, метою статті є визначення витоків й передумов формування сучасного дискурсу ідентичності.

Наукова рефлексія проблем ідентифікації і на рівні індивіда, і на рівні спільнот започаткована у часи Античності. Етимологічну основу поняття «ідентичність» також пов'язують з двома латинськими словами *idem* – той самий та *ipse* – сам. Вони, за словами П. Рікера, зумовили «семантичну двозначність, яка загрожує поняттю ідентичність». Перше *idem* і походить від нього *identitas* – з лат. тотожність – вказує на подібність суб'єкта з кимось або чимось і «містить у собі певну форму незмінності у часі». У другому значенні (*ipse*) поняття ідентичність пов'язане з поняттям «самості» (*ipseite*, англ. – *self*) – індивід тотожний самому собі. Ідентичності у розумінні «самості» відповідають зміни, протилежністю виступає поняття «Інший» [16, с. 19–38]. Отже, у понятті ідентичність «накладаються» два значення: ідентичність з самим собою (самість) та ідентичність «того самого» (тотожність), які й формують дихотомію постійності та змінності феномену.

Філософське обґрунтування тотожності знаходимо в античних мислителів Парменіда, Сократа, Платона, Арістотеля та ін. З цього часу і впродовж століть ідентичність осмислюється у контексті проблеми тотожності як основної характеристики буття. У їхніх працях тотожність розглядалась фундаментальною ознакою буття, єдністю, у якій відсутні розбіжності. В інтерпретації Платона тотожність є первинна і рівноцінна буттю. У «Тімеї» мислитель описує

«тотожне» як коло нерухомих зірок, а «Інше» – як коло планет [14, с. 457]. Ідентичність тут розглядається як тотожність Космосу та людської душі, непохитність якої повинна відповідати нерухомоті зоряних світил. Відмінності, множинність у такому контексті ставили під сумнів можливість буття взагалі; його заперукою античні філософи бачили єдність та цілісність.

Тотожність індивіда визначалась його внутрішньою самістю – якостями душі й тіла, які первісно закладені в ньому; людина мислилась як «тотожна сама собі» цілісність. Попри визнання множинності досвіду та релятивності буття, тотожність розглядалась незмінною субстанцією. Джерелом її постійності для стародавніх греків була душа («певним чином душа є все суще» [2, с. 439]), невіддільна від тіла, що, навпаки, сприймалось джерелом змін. На переконання Платона, у світі речей, які постійно змінюються, усталеною і самототожною для людини залишається її розумна душа. У трактаті «Про душу» Арістотель обґрунтував тезу про невіддільність душі і тіла – душа не може існувати без тіла, а тіло не може виконати своє призначення без душі, вона надає тілу енергії, сприймає світ; їй «властиво пізнавати, відчувати і думати» [2, с. 392]. Щоб стати собою, пізнати себе індивід повинен пізнати те, що було в його душі завжди – істину. Отже, ідентичність в античній філософії сприймалась субстанціонально – виявом цілісності і неподільної сутності людини, яка здатна була залишатися тотожною собі у процесі зовнішніх змін. Тотожність в контексті викладеного конституювалася «зсередини», власною самістю індивіда; на неї не впливали зовнішні чинники.

Розуміння ідентичності як тотожності в античну епоху пояснюється відсутністю уявлень про індивідів як унікальних особистостей, що принципово відрізнялися від інших. В. Ф. Лосєв зазначав, що «людське в античності є тілесно людським, але аж ніяк особистісно людським» [12, с. 72]. В античний період не існувало і поняття еквівалентного сучасному поняттю «індивід». Н. Еліас пояснив це тим, що групова ідентичність окремої людини «відіграла у суспільній практиці античного світу надто важливу роль порівняно з Я–ідентичністю, аби назріла потреба у появі універсального поняття для позначення окремої людини як квазінегрупової істоти» [20, с. 218–219]. На рівні суспільних практик для античного індивіда важливою була приналежність до полісної спільноти, виражена в арістотелівському терміні «політична тварина», й ототожнення зі загальним благом. Політичне (тотожне соціальному) пронизує все життя індивіда, стає його мірилом та формує певний порядок (ієрархію), в якому роль людини зводилася до життєдіяльності на підставі розумних дій з метою збереження єдності й цілісності спільноти. А стан тотожності розглядався результатом людських зусиль, спрямованих на реалізацію загального блага й підтримання розумного порядку. Таким чином субстанціональна інтерпретація індивідуальної тотожності переносилась на її колективні форми.

Традиція ідентифікації індивіда як члена певної спільноти характерна і для Стародавнього Риму. Усвідомлення себе громадянином Риму базувалось передовсім на традиціях предків, які розглядалися моральними регуляторами індивідуальної і колективної поведінки.

Отже, в Античності прослідковується дослідницький інтерес до проблеми ідентичності, яку давньогрецькі філософи розуміли як проблему тотожності, хоча вона й не була концептуалізована відповідним чином.

Категорія тотожного (*idem*) стає однією з найважливіших у латиномовній схоластиці Середньовіччя. На основі давньогрецької філософської спадщини в межах християнської доктрини було обґрунтовано, що сутністю світу і буття є діалектика самототожної відмінності, тобто «формальної тотожності, яка не знімає реальної відмінності кінцевих речей» (Е. Корет). В її основі – сталість і плинність, спокій і рух, буття та тотожність. Використовуючи її, Тома Аквінський остаточно затверджує основний принцип середньовічної філософії: «Благо й буття в дійсності є ідентичними» [1, с. 133]. У такий спосіб термін «*idem*» і похідний від нього «*identitas*» починають активно використовувати у схоластичному лексиконі. Наприклад, Тома Аквінський писав: «Там, де є єдність субстанції, там не може бути й мови про подібність або рівність, але тільки про тотожність (*identitas*)» [1, с. 112]. М. Кузанський у трактаті «Про вчене незнання» сформулював середньовічну теологічну парадигму розуміння ідентичності (*identitas*) як діалектичної тотожності та відмінності Бога та створених ним світу і людини. Середньовічні філософи співвідносили принцип ідентичності/тотожності передусім з Богом.

Викладене дає змогу дійти висновку, що за часів Античності і Середньовіччя тотожність сприймалася не соціальним феноменом, а проблемою метафізики – витвором Космосу, Бога – тотожним сам собі та незмінним. В межах інтелектуальних рефлексій тотожності акцентувалось на цілісності цього феномену, зведенні множинності до єдиного початку.

У площині суспільного буття ідентичність середньовічної людини характеризувалася подвійністю. З одного боку, вона жорстко визначалася соціальним походженням і становищем в ієрархічній структурі суспільства. Кожному індивіду від народження приписувалось місце у світі та общині, тому проблема ідентичності та її кризи була невідома середньовічній людині. Вона не мислила про себе в термінах індивідуальності, а орієнтувалася на колективні корпоративні інститути (церкву, купецьку гільдію, цех, бюргерську общину), які обмежували процес її індивідуальної самоідентифікації, часто робили його, як і в часи Античності, неактуальним. З народження «вписаний» у жорстку станово–корпоративну ієрархію, середньовічний індивід не повинен був виявляти свою унікальність і репрезентував себе «лише через загальне, властиве певній категорії людей» [5, с. 275].

З іншого боку, – свобода волі, дарована Богом, зробила середньовічного індивіда вільним у власному моральному виборі. Він ототожнював себе не лише зі спільнотами і соціальними інститутами, а й внутрішнім світом, який формувався відповідно з вищим ідеалом – Богом. Душа і воля особистості у прагненні до Бога стають одним цілим, «не розшматованим внутрішньою боротьбою» [17, с. 143]. Августин вводить в теологію поняття «особистість», обґрунтовує пріоритет особистісного спілкування людини з Богом. Самоконструювання внутрішнього світу, проблема вибору між добром і злом актуалізували

проблему ідентичності на індивідуальному рівні. Проте можна погодитися з В. Даренською щодо ієрархічності ідентичності середньовічного індивіда, яка базувалася на двох основних цінностях: родового буття і приналежності до церкви (цінності спасіння душі) [6, с. 122]. Самототожність була результатом усвідомлення свого місця в соціально–політичній ієрархії, ієрархії відносин панування і підкорення: вона вибудовувалася відповідно ієрархії спільностей – від державної і релігійної до приналежності до касты, сеньйора, цеху. «У такому суспільстві, зазначають П. Бергер і Т. Лукман, ідентичності легко впізнавані, і об'єктивно, і суб'єктивно. Усі знають про всіх, ким є інший і він сам. Лицар є лицарем, а селянин – селянином, як для інших, так і для себе самого. Тому тут немає проблеми ідентичності» [3, с. 265]. Ідентичність могла існувати лише як тотожність картині світу, спільної для всіх його членів і була орієнтована на точне відтворення принципів його життєдіяльності і способів типізації соціального досвіду. Можливості іншого погляду на світ та місце в ньому індивіда, а отже і способів самототожності – не існували.

Проте в період пізнього Середньовіччя формуються і «перші елементи ідентичності – відповідність особи ідеалу, осмислення внутрішнього Я, долучення до духовного» [8], які були пов'язані з процесами плюралізації суспільних практик, в тому числі і церковних (Реформація) і ставили під сумнів субстанціональність людської особистості.

Суспільні трансформації періоду переходу від традиційного до індустріального суспільства породили проблему невизначеності ідентифікації індивіда. Розвиток капіталістичних відносин зумовив ускладнення соціальної структури європейських спільнот, урізноманітнення соціальних ролей індивідів. Вони мали бути готовими самі визначати своє місце в системі економічних і суспільно–політичних відносин, через соціальні практики і символи репрезентувати свою приналежність до общини, цеху, релігійної спільноти. Окрім того індивіди все більше ототожнювали себе з державою, основою якої у Новий час стає народ, нація. Поступово відбувається зміна ідентифікаційних координат з релігійних на соціокультурні й історичні. Ці чинники, а також поширення ідей гуманізму формували цінності індивідуальності та унікальності кожної людини. Вони були необхідними і відповідними процесам модернізації європейських суспільств, формування загальноєвропейського ринку, експансії і освоєнню Нового Світу як вияву трансцендентності європейської людини, здатної до автономної і незалежної діяльності на основі власного розуму.

У філософії Нового часу для позначення самототожності індивіда з'являються категорії «Я» (у значенні самість, self), особистість (персона), суб'єкт. Саме актуалізація проблеми суб'єкта і суб'єктності зумовила інтерес до ідентичності. Ідеї індивідуальності й автономії людини, концептуалізовані в теорії природного права, а пізніше у ліберальній доктрині, сприяли проблематизації ідентичності у новоевропейській філософії, зокрема у працях Р. Декарта, Дж. Локка, І. Канта, І. Г. Фіхте, Ф. В. Шеллінга, Г. В. Ф. Гегеля.

Філософське осмислення ідентичності у Новий час опиралось на ідею самосвідомості індивіда. Р. Декарт

центром самосвідомості й основою тотожності особистості визначив *cogito*. Його принцип «*Ego cogito, ego sum*» вказує на мислення як факт буття Я, яке прагне знати що Я є, і це своє знання визначає через акт мислення. Відповідно – ідентичність (у розумінні самості) формується як внутрішня рефлексія суб'єкта. Одночасно сам суб'єкт, Я, що мислить і висловлює судження, повинен володіти ідеєю ідентичності всередині себе, яка могла б бути базою для його міркувань. У вченні Декарта ідентичність Я заявляє про себе, коли висловлює сумнів стосовно чого–небудь іншого, не сумніваючись у своєму власному існуванні. Відповідно, Я – це річ, що мислить (*res cogitans*) в сенсі самосвідомості. На питання: «А що таке річ, яка мислить?», Декарт відповідає: «Це річ, яка сумнівається, пізнає, стверджує, заперечує, бажає або не бажає, а також уявляє й відчуває» [7, с. 30]. Мисляча саму себе субстанція є підставою для тотожності індивіда; його самосвідомість, пізнання світу і себе (а отже і процес самоідентифікації) замикається на ньому, робить його незалежним від світу, Інших і соціально–політичного контексту. Цей погляд переключиться з ідеями Г. Ф. Лейбніца, який доводив, що кожна самопрезентуюча суб'єктивність зосереджена на самій собі та уявляє світ субстанційно, своїм власним унікальним способом.

Отже, ідея «автономного мислячого суб'єкта» відповідала баченню ідентичності новочасного індивіда як тотожності самому собі. При цьому сутність індивіда сприймалась як щось апріорне, надчасове і незмінне, що передувало кожній конкретній людині і якому вона повинна відповідати.

Рефлексія тотожності людини англійського філософа Дж. Локка засновувалась на розрізненні понять «індивід (*man*)» і «особистість (*person*)»: індивід є організмом (фізичним тілом, представником людського роду), цілісність якого і визначає його тотожність; особистість – «розумною мислячою істотою, яка може розглядати себе як себе, ...у різний час і в різних місцях завдяки свідомості, яка невіддільна від мислення» [Локк 1985 I, 384, 387]. Завдяки свідомості «кожен буває «самим собою», тим, що він називає «Я» (*self*)» «свідомість складає тотожність особистості» – робить висновок вчений [11, с. 384, 387, 388]. Вона, на думку Локка, супроводжує будь–які сприйняття або рефлексії Я, об'єднує різні стадії Я й формує впевненість, що його відчуття тепер і в минулому відносяться до досвіду одного і того ж індивіда. Свідомість забезпечує тотожність і цілісність особистості і в поточний момент, і в часовій перспективі. Іншими словами: неперервність свідомості дозволяє відчувати тотожність собі на основі пам'яті про події минулого. Пам'ять виступає гарантом цілісності особистості, незважаючи на ймовірні зміни її фізичного тіла, і дозволяє їй пам'ятати, що вона тотожна собі. Ідентичність постає в тотожності свідомості, а не в тотожності матеріальної чи духовної субстанції, а особистість (у Локка – персону) характеризується здатністю приписувати собі попередні стани, як властиві одній і тій же свідомості та пам'яті. Її (особистості) цілісність – рефлексивна єдність пам'яті в умовах зміни станів свідомості.

Свідомість особистості, за Локком, заповнюється протягом життя чуттєвим досвідом, залученням людини

до соціальних відносин, її соціально орієнтованістю. Він обґрунтовує психологічний критерій тотожності особистості, яка є відображенням її комунікації зі соціальними контекстами.

Розвиваючи ідею контекстуальної обумовленості ідентичності, шотландський філософ Д. Юм, поставив під сумнів локкіанське отождіння особистості та свідомості. З погляду Юма, тотожність «Я» не може бути конституювана свідомістю, оскільки вона, по суті, є лише сприйняттям, а «влотити» через самоспостереження унікальність Я, як щось існуюче поза окремими сприйняттями, неможливо. Д. Юм підкреслював, що «своє Я» «ніколи не усвідомлює окремо від одного або декількох сприйнятів»; «сукупність їх і утворює Я» [19, с. 398]. Отже, Я (самість) у філософстві Юма перестав сприйматися субстанцією, а ідентичність пов'язується з людськими сприйняттями, повністю залежними від відчуттів – внутрішніх і зовнішніх. У цьому Юм вбачає природу Я, яке існує тільки у момент сприйняття. Він визначає тотожність Я «сув'язю» або «пучком» різних сприйнятів, які «слідують один за одним з незбагненою швидкістю і знаходяться у постійному русі...» [19, с. 298]. Оскільки враження і сприйняття Я не є постійними, неможливе існування індивіда як духовної цілісності, тотожної собі, протягом людського життя. Щоб пояснити єдність Я, Юм аксіоматично стверджує, що сприйняття індивідом себе об'єднується ідеєю Я, що завжди присутня в індивіді та яку він сприймає як універсальний елемент самосвідомості (на відміну від змінного фізичного стану), що забезпечує індивіду здатність пов'язувати певні дії та обставини з собою, що володіє тілом і характером та забезпечує його розвиток.

Відповідно самототожність Я, у поглядах Д. Юма, не є щось реальне, а лише якість, приписана сприйняттям. Якщо Дж. Локк інтерпретував ідентичність як певну субстанцію чи набір ознак, які характеризуються постійністю, то Д. Юм продемонстрував ілюзорність тотожності свідомості, заперечував проти приписування сталості мінливим або перервним у своєму розвитку об'єктам, яким визнавав і самість індивіда. Індивід, на думку Юма, міг дивитися на будь–який предмет з його оточення і знати, що це і для чого він. Але він нічого певного не міг сказати про свою самість: індивід може сфокусувати свій погляд на будь–якому об'єкті, але не може те ж саме зробити з своїм «Я». Коли людина намагається проникнути в те, що іменується Я, вона завжди наштовхується на те чи інше одиначне сприйняття.

Погляди Д. Юма на тотожність/ідентичність людини приводять до висновку, що вона не може бути конституювана «зсередини», оскільки людина сама по собі не може усвідомити свою ідентичність. Отже, ідентичність – це зовнішня характеристика, детермінована суспільними чинниками – статусом репутацією, соціальною роллю індивіда. Ідентичність «відкривається» людині лише тоді, коли вона поєднується зі суспільством за допомогою власного характеру, установок та угод, які вона поділяє з усіма.

Загалом в інтерпретації тотожності/ідентичності у новоєвропейській філософії поступово акцентні з внутрішнього світу суб'єкта переносяться на проблеми

його буття в зовнішньому середовищі в т.ч. соціально-політичному; вони стають важливими чинниками самоідентифікації і актуалізують значення Іншого для самототожності індивіда.

Класична інтерпретація поняття «ідентичність» (тотожність, самість) Нового часу пов'язана з філософією свідомості, особливо у її просвітницькій версії. Уявлення про людину як раціональну істоту, яка прагне до пізнання кінцевої істини, декартове «мислю, отже я є» стали знаковими у змінах акцентів у філософствуванні на цю тему. Відповідно, знання залежні від самодостатнього суб'єкта, також підкреслювали цілісність людської індивідуальності. Рівняння Й. Фіхте «Я є Я», що у філософському сенсі означало ствердження самодостатності самості, доповнювалося обґрунтуванням фундаментальної значущості волі у збереженні індивідуальної самототожності.

Ці аспекти відображені в інтерпретації тотожності у філософії І. Канта, яка засновувалася на вченні про автономію суб'єкта. Завдяки автономії людина, як розумна істота, є ціль сама по собі і має гідність. Він розрізняє свідомість і самосвідомість індивіда: «та обставина, що людина може володіти уявленнями про своє Я, возвеличує його над всіма іншими істотами, що живуть на Землі» [9, с. 356].

Тотожність Я у Канта залежить не від раціональної здатності людини (розсудку), але від її здатності уявлення, яка приводить до того, що вона висловлює про предмет певні судження. Тотожність є актом, в якому поєднуються розсудок і чуттєвість, і розглядалася як складання, збирання сприйняттів, вражень та їх осмислення («я приєдную одне уявлення до іншого і створюю синтез»), а тому набуває характеристики процесу діяльності, що виявляється у вчинках. «Різноманітні уявлення, дані у наочному уявленні, не були б всі разом моїми уявленнями, якби вони не належали одній самосвідомості» [10, с. 132–133]. Кант визнає основою тотожності суб'єкта «синтетичну єдність множинності наочних уявлень» дану в самосвідомості (апперцепції), тобто є тотожність не лише субстанцією, що зберігається в душі; вона виникає, твориться, причому з буття з іншими. Продовжуючи картезіанську традицію, Кант визначає самосвідомість через мислення, розширюючи зміст та розуміння ідентичності як тотожності суб'єкта у його самосвідомості.

На основі вчення про моральність, Кант поєднує в людині всезагальність, втілену в універсальності і непорушності категоричного імперативу і вимог морального закону, та індивідуальність, яка з'являється на рівні практичних дій: кожен індивідуально реалізує всезагальний моральний закон, виявляючи тотожність у своїх діях. Відповідно, практична дія забезпечує персоналізацію, а моральне начало цієї дії забезпечує родову приналежність і пов'язані з нею соціальні виміри, дозволяючи індивіду бути не тільки «унікальним», а й усвідомлювати свою належність до «людського». Людина розцінюється І. Кантом як кінцева розумна істота, здатна встановлювати собі закон життя, творчо відносячись до його створення і реалізації. По-своєму інтерпретуючи буття, наділяючи його сенсом і тим самим змінюючи його, роблячи його реальним, людина відкривається сама.

І. Кант акцентує на соціальних аспектах ідентифікації. Люди залишаючись індивідами, змушені поєднуватися один з одним в суспільстві і державі, апріорним принципом такого поєднання є право – варіант категоричного імперативу, що стосується його зовнішньої поведінки індивіда. На універсальних правах людини формується і уявлення Канта про громадянське суспільство.

Ще один представник класичної німецької філософії Г. В. Гегель сприймав ідентичність не лише як процес, що стосується буття людини, а й буття націй – суб'єктивного духу. Відзначимо, що акцентування на проблемі співвідношення суспільства та індивіда, характерна для пізномодерних версій тотожності, актуалізувало проблему колективних ідентичностей. Вона знайшла своє відображення у теоріях «духу народу», «духу», «душі народу» (Ш.–Л. Монтеск'є. В. Вундт). В роботах В. Дільтея, Г. В. Гегеля, Й. Г. Гердера, Ф. Г. Шеллінга аналізуються проблеми приналежності до етнічних та національних спільнот, які, проте, розглядали національну ідентичність в традиційно-субстанціоналістському контексті як дану від природи та цілісну, конституційовану на основі спільних етнічних і культурних ознак. Перехід до колективної ідентичності у національних державах відображав пошук моделі єдиного і цілого, що забезпечував би ідентифікацію індивіда з державою.

Отже, наукове осмислення поняття «ідентичність», започатковане в античній філософії, здійснювалося в контексті проблеми тотожності як основної характеристики буття, вияву цілісності і неподільної сутності людини. Концептуалізація ідентичності у класичній філософії пов'язана також з поняттями «індивідуальність», «суб'єкт», «самосвідомість», «самість». В межах антропологічного і метафізичного обґрунтування тотожності у класичний період були закладені основи наукових дискусій про співвідношення тотожності та відмінності, з одного боку, її постійності та мінливості – з іншого, які відтворювалися у наступних історичних етапах.

Список використаних джерел

1. Аквинский Ф. Сумма против язычников / Ф. Аквинский; пер. Т. Бородай. – М.: Изд-во ЗАО «Вестком», 2000. – 462 с.
2. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения: в 4-х томах; ред. В. Ф. Асмус. – М.: Мысль, 1977. – Т.1. – С.371–448.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
4. Брубейкер Р. Этничность без групп / Р. Брубейкер; пер. с англ. И. Борисовой. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 408 с.
5. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М.: Искусство, 1972. – 319 с.
6. Даренська В. М. Історичні типи рефлексії національної ідентичності / В. М. Даренська // Вісник Національного авіаційного університету. – Сер.: Філософія. Культурологія. – 2008. – №2. – С.121–126.
7. Декарт Р. Метафізичні роздуми / Р. Декарт; пер. з франц. З. Борисюк та О. Жупанського. – К.: Юніверс, 2000. – 304 с.
8. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты [Электронный ресурс] / М. В. Заковоротная. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z00000729/>
9. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант // Сочинения: в шести томах. – М.: Мысль, 1966. – Т.6. – С.349–587.

10. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант; пер. с нем. Н. Лосского. – Мн.: Литература, 1998. – 960 с.
11. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении // Локк Дж. Соч.: в 3 т. – М.: Мысль, 1985. – Т.1. – С.78–582.
12. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Ранняя классика / А. Ф. Лосев; вступ. ст. А. А. Тахо-Годи. – М.: ООО «Изд-во АСТ»; Х.: Фолио, 2000. – 624 с.
13. Нойманн И. Использование «Другого»: образы Востока в формировании европейских идентичностей / И. Нойманн; пер. с англ. В. Литвинова, И. Пильщикова. – М.: Новое издательство, 2004. – 336 с.
14. Платон. Тимей / Платон // Сочинения: в 3-х т. / Платон. – М.: Мысль, 1971. – Т.3. – Ч.1. – С.455–542.
15. Попов В. Тотальність та ідентичність в античній філософській епістемі / В. Попов // Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць. – 2011. – Вип.48 (6). – С.457–461.
16. Рикер П. Повествовательная идентичность // Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика: Моск. лекции и интервью. – М.: КАМІ, 1995. – С.19–38.
17. Святой Августин. Сповідь / Святой Августин; пер. з латин. Ю. Мушака; післям. С. Здіорука. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 319 с.
18. Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності / Ч. Тейлор; пер. з англ.; заг. ред. А. Васильченка, – К.: Дух і літера, 2005. – 696 с.
19. Юм Д. Трактат о человеческой природе, или попытка применить основанный на опыте метод рассуждения к моральным предметам // Юм Д. Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1965. – Т.1. – С.297.
20. Элиас Н. Общество индивидов / Н. Элиас. – М.: Практис, 2001. – 336 с.
21. Hall Stuart. Introduction: Who Needs «Identity?» / Stuart Hall // Questions of Cultural Identity; eds. Stuart Hall and Paul du Gay. – London, SAGE Publications Ltd, 1996. – P.1–18.
22. Ringmar E. On the Ontological Status of the State / E. Ringmar // European Journal of international Relations. – 1996. – Vol.2. – №4. – P.439–466.

References

1. Akvinskij F. Summa protiv jazychnikov / F. Akvinskij; per. T. Borodaj. – М.: Изд-во ЗАО «Vestkom», 2000. – 462 с.
2. Aristotel'. O dushe / Aristotel' // Sochinenija: v 4-h tomah; red. V. F. Asmus. – М.: Mysl', 1977. – Т.1. – С.371–448.
3. Berger P. Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. – М.: «Medium», 1995. – 323 s.
4. Brubejker R. Jetnichnost' bez grupp / R. Brubejker; per. s angl. I. Borisovoj. – М.: Изд. дом Vysšej shkoly jekonomiki, 2012. – 408 s.
5. Gurevich A. Ja. Kategorii srednevekovoj kul'tury / A. Ja. Gurevich. – М.: Iskusstvo, 1972. – 319 s.
6. Daren'ska V. M. Istorični tyipy refleksii' nacional'noi' identychnosti / V. M. Daren'ska // Visnyk Nacional'nogo aviacijnogo universytetu. – Ser.: Filosofija. Kul'turologija. – 2008. – №2. – S.121–126.
7. Dekart R. Metafizyčni rozmysly / R. Dekart; per. z franc. Z. Borysjuk ta O. Zhupans'kogo. – К.: Junivers, 2000. – 304 s.
8. Zakovorotnaja M. V. Identychnost' cheloveka. Social'no-filosofskie aspekty [Jelektronnyj resurs] / M. V. Zakovorotna. – Rezhim dostupa: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000729/>
9. Kant I. Antropologija s pragmaticheskoj točki zrenija / I. Kant // Sochinenija: v shesti tomah. – М.: Mysl', 1966. – Т.6. – S.349–587.
10. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант; пер. с нем. Н. Лосского. – Мн.: Литература, 1998. – 960 с.
11. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении // Локк Дж. Соч.: в 3 т. – М.: Мысль, 1985. – Т.1. – С.78–582.
12. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Ранняя классика / А. Ф. Лосев; вступ. ст. А. А. Тахо-Годи. – М.: ООО «Изд-во АСТ»; Х.: Фолио, 2000. – 624 с.
13. Nojmann I. Ispol'zovanie «Drugogo»: obrazy Vostoka v formirovanii evropejskih identychnostej / I. Nojmann; per. s angl. V. Litvinova, I. Pil'shnikova. – М.: Novoe izdatel'stvo, 2004. – 336 s.
14. Платон. Тимей / Платон // Сочинения: в 3-х т. / Платон. – М.: Мысль, 1971. – Т.3. – Ч.1. – С.455–542.
15. Попов В. Тотальність та ідентичність в античній філософській епістемі / В. Попов // Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць. – 2011. – Вип.48 (6). – С.457–461.

16. Riker P. Povestvovatel'naja identychnost' // Riker P. Ger-menevтика. Jetika. Politika: Mosk. lekcii i interv'ju. – М.: КАМІ, 1995. – С.19–38.
17. Svjatyj Avgustyn. Spovid' / Svjatyj Avgustyn; per. z latyn. Ju. Mushaka; pisljam. S. Zdiorka. – К.: Vyd-vo Solomii' Pavlychko «Osnovy», 2008. – 319 s.
18. Tejlor Ch. Dzherela sebe. Tvorenija novochasnoi' identychnosti / Ch. Tejlor; per. z angl.; zag. red. A. Vasyl'chenka, – К.: Duh i litera, 2005. – 696 s.
19. Jum D. Traktat o chelovecheskoj prirode, ili popytka primenit' osnovannyj na opyte metod rassuzhdenija k moral'nym predmetam // Jum D. Sochinenija: v 2 t. – М.: Mysl', 1965. – Т.1. – С.297.
20. Jelijs N. Obshhestvo indivudov / N. Jelijs. – М.: Praktis, 2001. – 336 s.
21. Hall Stuart. Introduction: Who Needs «Identity?» / Stuart Hall // Questions of Cultural Identity; eds. Stuart Hall and Paul du Gay. – London, SAGE Publications Ltd, 1996. – P.1–18.
22. Ringmar E. On the Ontological Status of the State / E. Ringmar // European Journal of international Relations. – 1996. – Vol.2. – №4. – P.439–466.

Uhryn L. Y., PhD in Political Science, assistant professor, doctoral student of the Department of Theory and History of Political Science at Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), uhryn_l@ukr.net

Historical and philosophical preconditions of formation political identity's discourse

Historical and philosophical discourse preconditions of formation political identities in the classical period are investigated. Based on analysis of the philosophical sources clarified, that scientific understanding of the concept of «identity», initiated in ancient philosophy, carried out in the context of sameness as a basic characteristic of being uncover integrity and indivisible essence of man in conditions by external changes. Investigation of identity in classical philosophy also related to development of such concepts as «individuality», «subject», «self-consciousness» and «the self». Public preconditions substantial interpretation of identity was unambiguous and hard direction in socio-class structure; afterwards problem of identity has metaphysical instead social-political character for man. With the start of the modernizations processes take place a change of identity to coordinate from the religious on socio-cultural and historical, and are investigated forms of collective identity (people, nation), though dominance by substantial interpretation of individual identities carried on its collective form.

Keywords: identity, identical, the self, self-consciousness, substantiality, subject, individuality.

УДК 323.2:061.2

Шейко А. В.,
аспірант кафедри, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), anton-sheyko@yandex.ru

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА КРИЗА ЯК КАТАЛІЗАТОР САМООРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються кризові явища в різних сферах суспільно-політичного життя України. Зазначається, що криза виконує діагностичну функцію в оцінці існуючої системи організації суспільства та найбільш чітко виявляє ефективність управління країною і здатність чинної влади долати негативні явища. Висвітлюються особливості активізації громадянського суспільства в період Революції Гідності та збройного протистояння на сході країни. Аналізуються феномен волонтерства як чинник формування громадянського суспільства. Було зазначено, що зростання активності волонтерського руху було обумовлене двома основними причинами: внутрішньополітичною кризою, що призвела до розбалансування системи державного управління та зовнішньою агресією.

Ключові слова: політична криза, громадянське суспільство, волонтерство, збройне протистояння на сході країни.

Протягом останніх років дослідження процесів становлення громадянського суспільства в Україні інтенсифікувалися. Для ґрунтовнішого вивчення процесів становлення громадянського суспільства у Україні залучались дослідження, що стосувалися окремих сторін проблеми, таких як самоорганізація, діяльність громадських організацій, протестних рухів,